

Fem politiska idéer som gjorde Sverige modernt

Ryktet om nationalstatens död är som bekant starkt överdrivet. Efter flera decenniers globalisering, denna omvälvande kombination av kapitalets fria rörlighet och den digitala revolutionen som stadigt tärt på de nationella regeringarnas ekonomiska och kulturella styrkraft, höjs nu allt fler röster till nationalstatens försvar.

Det är inte enbart den brokiga skaran av nationalistiskt argumenterande politiker och tyckare med Trump och Boris Johnson i spetsen som protesterar mot utvecklingen. Till kritikerna hör även diverse vänstersinnade samhällsaktörer och tänkare som pekar på de enorma kapitalkoncentrationer som uppstått i globaliseringens kölvatten. Samtidigt inser de flesta att mänsklighetens stora utmaningar måste lösas genom gränsöverskridande samarbete.

Allt detta gör att nationalstaternas potentialer och innersta väsen alltjämt fascinerar forskarna. Ett färskt exempel på detta är den lundensiske idéhistorikern Svante Nordins översiktsverk *Sveriges moderna historia: Fem politiska projekt 1809—2019*, i vilket landets utveckling, för använda författarens ord, gestaltas som fem moderna projekt. Parallellt med detta faller han ofta in korta karakteriseringar av den svenska historieskrivningens historia.

Nordin (f. 1946) är ett idéhistoriskt fenomen i sig själv. Han inledde sitt offentliga liv som hårdkokt kommunist och antidemokrat men har i likhet med många andra vänsterprofiler med åren omvandlats till en tydlig försvarare av den liberala demokratin. I ett viktigt avseende har han dock förblivit trofast sin forne husgud Lenin. Det är eliterna som har de intellektuella redskapen att skapa historien, inte massorna.

Denna ideologiska ståndpunkt går också att förnimma i Nordins i många avseenden tankeväckande skildring av Sveriges politiska historia. Inspirerad av 1800-talshistorikern Erik Gustaf Geijers nyckelfråga "vad är det som sker i allt det som sker" påminner han om att historiska översikter kan ge svar just på detta. Det är först i efterhand vi ser helheterna och kan urskilja det väsentliga från oväsentliga.

Prologen fram till 1809 är onödigt detaljerad. Visserligen underhåller Nordin läsaren regelbundet med kärnfulla formuleringar, såsom när han skildrar hur det folktomma och fattiga Sverige var en stormakt i obalans: "I likhet med det sjunkna regalskeppet Vasa kan Sverige förefalla för hårt bestyckat för sitt tonnage".

Men därefter leder Nordin sina 1800-talseliter in på scenen. Först i skaran tågar naturligtvis marskalk Bernadotte, som fick sin kungliga anställning efter en "smula headhunting" i Paris och enligt Nordin tillsammans en omdömesgill ämbetsmannaelit lade grunden för det moderna Sverige klart bättre än vad samtida samhällskritiker ville medge.

Nordin betecknar epoken (1809—1865) som "den konstitutionella ämbetsmannastaten" och framhäver att den liberala oppositionen trots sitt växande inflytande i skönlitteraturen, pressen och riksdagen var tämligen heterogen. Dess styrka låg i formuleringen av visionära krav på politiska rättigheter och en skandinavistisk utrikespolitik, inte i den långsiktighet som präglade ämbetsmannaelitens realpolitiska tänkande.

Vid ingången till 1860-talet hade kraven på och behovet av ett ökat medborgerligt ansvar dock blivit så starka att kungen och ämbetsmannaeliten 1865 gick med på att ersätta ståndsrepresentationen med en tvåkammarriksdag. Nordin kallar reformen för en revolution uppifrån, en mer konventionell etikettering vore konservativ reträtt.

Det var ju inget radikalt steg. Dessutom låg det i linje med motsvarande politiska reformer i Västeuropa. Rösträtten dikterades av förmögenhet och inkomst och kungarna såg fortsättningsvis regeringarna som sina rådgivare. Men eftersom lagstiftningen nu tog fart rövades diverse hinder för landets industrialisering, vilket bidrog till att det som Nordin kallar för det andra moderna projektet (1865—1905) blev den svenska liberalismens storhetstid.

Socialdemokraternas representation i riksdagen var marginell fram till valet 1905 eftersom rösträtt krävde en årsinkomst som endast ett fåtal var förunnade. Nordin påminner därtill om att socialdemokraternas inställning till demokratin förblev ambivalent långt in på 1900-talet. Enligt SAP:s tidigt antagna revolutionärt marxistiska program var slutmålet ingalunda en liberal demokrati utan ett socialistiskt samhälle. Om detta skulle uppnås genom en revolution

eller fredliga reformer debatteras därför intensivt inom partiet även efter att kommunisterna lyfts ut i kylan.

Hjälten i Nordins tredje "moderniseringsprojekt" (1905—1932) är det därför inte någon socialdemokratisk "hövding" utan liberalernas ledare Karl Staaff (1860—1915), som under sina två statsministerperioder drev energiskt på en allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor. Staaff dog innan reformen bankades igenom i bägge kamrarna senhösten 1918. Men som Nordin påpekar underlättade de av honom drivna lagförslagen demokratins slutgiltiga genombrott.

Alternativa lösningar hade nämligen debatterats flitigt i offentligheten under föregående krigsår. De högersinnade aktivisternas så kallade 1914 års idéer med krav på ett mera auktoritärt styre av tysk modell ställdes mot det som Nordin finurligt döpt till 1917 idéer, visionen om ett socialistiskt Sverige som de radikalaste socialdemokraterna gärna såg att skulle ske på ryskt vis, det vill säga med våld.

Nordin går som käringen mot strömmen också genom att ifrågasätta den gängse uppfattningen om att bildandet av liberalen Endéns regering hösten 1917 var början på den svenska parlamentarismens historia. I realiteten fortsatte Gustaf V försynt att styra regeringsbildningarna så länge kivet i riksdagen förhindrade majoritetskoalitioner.

Vändpunkten skedde i det avseendet genom socialdemokraternas första minoritetsregering 1932, som med undantag av en kort paus sommaren 1936 blev inledningen på partiets 44 kontinuerliga år som ett statsministerparti. Nordin inleder kapitlet om deras långa hegemonin (1932—1976) med en fin analys av Hanssons folkhemstal från 1928, i vilken han betonar att den hade samma "nationsdefinierade betydelse" för svenskarna som Churchills maning om "blod, svett och tårar" hade för britterna.

Hansson är även i övrigt den sosse som intresserar Nordin mest för, vilket självfallet delvis beror på dennes förmåga att kryssa det svenska skeppet oskadat igenom andra världskriget. Men framförallt framstår Hansson i hans ögon som den som vann över medelklassen genom sin patriotiska hållning och socialliberala politik.

Nordin är här väsentligen på samma linje som den kände statsvetaren Herbert Tingsten, som redan 1945 ironiserade över att socialdemokraterna bara ville reformera kapitalismen en smula. Kanske det också är förklaringen till att Nordins karakteriseringar av Erlander och Palme blir så slätstrukna.

Hans skildring av välfärdssamhällets gyllene år saknar därför den entusiasm som vanligtvis präglar svenska översikter om efterkrigstidens folkhem. Det säkert hälsosamt för det svenska folket att läsa en sådan dekonstruktion av det länge omhuldade folkhemsparadigmet, men ändå är det lätt att notera när Nordins kritiska distans blir för stor.

Det flagrantaste exemplet på detta är Nordins karakteriseringar av Palmes utrikespolitik. Han skriver helt korrekt att Sverige genom sin kombination av en högt uppskruvad neutralitetsretorik och i hemlighet upprätthållna militära samarbete med USA blev invecklat i ett "ganska komplicerat dubbelspel".

Men USA:s militära uppbackning var något som alla partier förutom kommunisterna var nöjda över och den svurne antikommunisten Palme i likhet med sin föregångare Erlander var mycket mån om. Därför det uppenbart att Palmes ettriga kritik av Vietnam-kriget ingalunda handlade om en ny inriktning i svensk utrikespolitik utan om ett spel för gallerierna.

I likhet andra översikter om Sveriges moderna historia saknar Nordins verk en rumslig medvetenhet. Sverige har inte enbart kloka beslutfattare och humana medborgare att tacka för sin fredliga modernisering och demokratisering. En uppenbar förklaring till att Sverige kunnat undvika krig sedan 1814, skapa världens bästa välfärdssamhälle och klarat sig så utmärkt i världshandeln är helt enkelt landets geografiska läge och naturresurser.

Nordin snuddar visserligen vid geografins betydelse när han konstaterar att Hitlers upprustning "möjliggjorde en inte oväsentlig del av Sveriges ekonomiska uppblomstring". Tack vare Östersjön har landet haft både en öppen tillgång till lukrativa exportmarknader och en effektiv buffertzonen som förhindrat att det blivit indraget stormakterna i stormaktskrig.

När Nordin når fram till sitt femte moderniseringsprojekt, som omspannar tiden efter 1976, tappar han något av sin uppfriskande vilja att sätta sig på tvären. Ett skäl till detta är naturligtvis bristen på historisk forskning om nutidshistorien, men framförallt torde det sammanhånga med att tolkningar om det nära förflutna alltid har en politisk laddning. Med andra ord, ju närmare vi kommer nuet desto svårare är det att skriva något vägande utan att det uppfattas som ett politiskt ställningstagande.

Men snart är tiden mogen för mera källbaserade och djuplodande analyser av Sveriges EU-medlemskap, fortsatta uppkoppling till Nato, enastående ekonomiska konkurrenskraft och nya inrikespolitiska konfliktdimensioner. För att inte tala om allt det spännande, innovativa och vem vet kanske också globalt betydelsefulla som just nu sker i landets kulturliv och näringsliv tack vare den digitala revolutionen.

Och när så sker är Svante Nordins verk *Sverige moderna historia* en nödvändig läsning för alla forskare som inte vill smälta in i tapeten utan skriva något som är gediget men ändå tillräckligt originellt för att ruska om invanda tankebanor och väcka debatter.

Henrik Meinander